

Esihistoria ympäristöhuolen aikakaudella¹ — arkeologian ja luonnonsuojelun väliset yhteydet?

Tuija Kirkinen

”Katsoessaan ulos ikkunasta hän yritti muistella, miltä maailma näytti silloin, kun ilmastomuutoksesta ei kukaan puhunut vielä mitään.”

Helsingin Sanomat 17.12.2007

Johdanto

1800-luvulta juontuvan luonnonsuojeluaatteen yhteiskunnallistumisen alkulaukaukseksi on yleisesti nimetty biologi Rachel Carsonin vuonna 1962 ilmestynyt ja vuonna 1963 suomennettu teos *Äänetön kevät* (esim. Garrard 2004). Teoksen alun sadun muotoon kirjoitettu tarina lieenee pääpiirteissään kaikille tuttu: tarinan alussa maailma on idyllinen ja kaunis ja ihminen elää sopusoinnussa paratiisimaisessa ympäristössään, jonka DDT sitten vaientaa. Carsonin teoksesta on — valitettavasti — edetty ympäristöhuolen aikakaudelle, jona ”luonnosta on vaikea puhua olematta ongelmista tietoinen” (Haila 2004: 10). Ilmastomuutoksen myötä ympäristö-ongelmat ovat globaalistuneet kattamaan kaikkein syrjäisimmätkin seudut, ja ongelmien synty liitetään nimenomaan länsimaiseen elämäntapaan ja ympäristösuhteeseen.

Luonnonsuojelu- ja ympäristöaatteesta on tullut näiden vuosikymmenten kuluessa merkittävä osa luontosuhdettamme mikä vaikuttaa siihen, millaiseksi ympäristön tulkitsemme ja miten siitä puhumme. Ympäristöstä on tullut oma näkökulmansa niin yhteis-

kunnalliseen keskusteluun, tieteeseen kuin taiteeseenkin: puhumme mm. ympäristötai-teesta, -liikkeestä, -kasvatuksesta, -filosofiasta ja -arkeologiasta. Ympäristönsuojeluaate perustuu osaltaan myös jo ympäristöaatetta edeltäviin eettisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin käsityksiin luonnosta. Nämä käsityksemme vaikuttavat mm. siihen, miten tulkitsemme osan ympäristössä tapahtuvista muutoksista ongelmallisiksi: esimerkiksi mitkä muutokset tulkitaan ei-toivotuiksi ja haitallisiksi ja mitä puolestaan pidetään luonnollisina ja hyväksyttävinä seurauksina ihmisen toiminnasta? Entä miten ja keiden toimeentuloon tai hyvinvointiin muutokset vaikuttavat ja millaisilla käytännön toimilla niihin reagoidaan? Ja vielä: mikä on luonnon itseisarvo ja esimerkiksi yksittäisten lajien oikeudet elämään, vai suojellaanko vain ihmisen hyvinvoinnin ja talouden kannalta keskeisiä tekijöitä? (esim. Milton 1993; Garrard 2004: 5-12; Haila & Lähde 2003; Haila 2004.)

Fyysisen ympäristön ja sitä koskevien kulttuuristen käsitysten välistä suhdetta on tutkittu usean tieteenalan näkökulmasta mm. ympäristöpsykologian, -filosofian ja -historian sekä kulttuurien tutkimuksen ja antropologian piirissä. Ympäristökäsitysten ilmeneminen niin kaunokirjallisuudessa ja taiteessa kuin tieteellisissäkin teksteissä on kiinnittänyt puolestaan kirjallisuuden tutkimuksen piirissä syntyneen ekokriittisen suuntauksen (ks. esim. Heise 1997; Coupe [toim.] 2000;

Garrard 2004) huomion siihen, miten tietyissä historiallisissa tilanteissa muodostuneet käsitykset ympäristöstä näkyvät tavassamme tulkita ympäristöä. Tutkimuskirjallisuuteen sovellettuna kyse on esimerkiksi siitä, että mm. luonnontieteilijöiden ja historioitsijoiden teksteissä esiintyvät käsitykset erämaasta koskemattomana, alkuperäisenä ja villinä luontona pohjautuvat Raamattuun, romantiikan aatehistoriaan ja westerneihin perustuvaan kirjalliseen traditioon ja erämaa-myyttiin ennemmin kuin luonnontieteelliseen evidenssiin (esim. Turja 1987; Hallikainen 1998; Haila 2003; Garrard 2004: 59-84; Briggs *et al.* 2006). Vastaavasti voidaan analysoida, miten nykyisiin ympäristökäsityksiin kuuluva luonnonsuojellinen eetos vaikuttaa niin tieteessä kuin taiteessakin.

Tämän kirjoitelman tavoitteena on pohdita, miten 1960-70-luvuilta ympäristökäsityksiin vallankumouksellisesti vaikuttanut ympäristönsuojeluaate on vaikuttanut arkeologiseen tutkimukseen ja miten arkeologia on hahmottanut suhteensa tähän yhteiskunnallisen toiminnan kenttään. Aihe liittyy osaltaan kysymykseen arkeologisen tutkimuksen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta sekä sivuaa ekokriittistä tutkimussuuntausta. Esitys ei perustu yksityiskohtaiseen analyysiin suomalaisten arkeologien tekemistä ympäristötutkimuksista, vaan liikkuu yleisemmällä tasolla ja on siten eräänlainen keskustelunavaus aiheeseen.

Artikkelin alussa on käsitelty lyhyesti arkeologian ja luonnonsuojelun ”kohtaamattomuuden” taustoja pohtimalla tieteenalojen aika- ja ympäristökäsitysten eroja ja yhtäläisyyksiä. Tämän jälkeen aihetta lähestytään arvioimalla luonnonsuojeluaatteessa erotettavien vaiheiden kuvastumista arkeologisessa ympäristötutkimuksessa luonnonsuojeluaatteen alkuvaiheista lähtien. Tarkasteltavat kaudet on rajattu ja kuvattu pääasiassa Sanna Ahosen (1997) pro gradu -tutkielmassaan *Mitä on suojeltu, kun on suojeltu luontoa* hahmottelemaa jaottelua noudattaen kolmeen jaksoon *luonnonsuojelun herääminen* (1880-1930), *luonnonsuojelun itsenäistyminen*

(1930-1970) ja *luonnonsuojelun yhteiskunnallistuminen* (1970-1983).

Arkeologia ja ympäristönsuojeluaate — kohtaako menneisyys tulevaisuuden?

Ympäristöä käsittelevällä tutkimuksella on pitkät perinteet pohjoismaisessa arkeologiassa. Kiinnostus ympäristöön heräsi jo 1800-luvun puolivälissä (esim. Klindt-Jensen 1975: 71-73) mm. sellaisten konkreettisten havaintojen myötä, jotka kertoivat ympäristön olleen aikoinaan erilainen: löytöaineistoon saattoi sisältyä jo sukupuuttoon kuolleiden eläinlajien luita, tai paikalta saattoi löytyä nykyistä lämpimämpää ilmastoa vaativien kasvien jäänteitä. Suomessa esihistoriallisella ajalla tapahtuneet suurimmat ympäristömuutokset liittyvät ilmastomuutoksiin, mannerjään vetäytymiseen sekä jääkauden jälkeisiin vesistömuutoksiin kuten Itämeren kehitysvaiheisiin — näiden muutosten hyödyntäminen arkeologisen aineiston ajoittamisessa on sittemmin luonut humanistisen tieteenalan toimivan yhteyden luonnontieteisiin jo Äyräpään ja Pälsin ajoista lähtien (Pälsi 1920; Äyräpäästä ks. Siiriäinen 1969. Ks. myös Carpelan 2001).

Luonto ja ympäristö ovat käsitteinä hyvin monitahoisia ja -merkityksellisiä: luonto on käsitteenä laajempi ja sisältää fyysisen ympäristön ohella myös yhteisön luontoa koskevat kulttuuriset käsitykset. Ympäristö on käsitteenä fyysisempi ja konkreettisempi ja alun perin sillä on tarkoitettu jonkin tietyn paikan tai henkilön ympärillä olevaa aluetta. Ympäristö on ihmisen toimintojen kehys. Kulttuurien tutkimuksessa ympäristöstä käytetään nykyään laajaa määritelmää, joka kattaa elollisen ja elottoman ympäristön ohella myös rakennetun ja kognitiivisen ympäristön käsitteet (esim. Crumley 2001: viii – ix; luonto-käsitteestä ks. Williams 1980/2003). Arkeologien ympäristöä käsittelevissä tutkimuksissa pääpaino on ollut pitkään fyysisen ympäristön tutkimisessa: toimintojen näyt-

tämänä ollut ympäristö on muuttunut monin tavoin nykyaikaa kohden tultaessa. Fyysinen ympäristö on myös ollut sananmukaisesti elintärkeä aikoinaan pyynnin ja maatalouden varassa eläneille ihmisille. Tiedämme myös, että koska luontosuhde on kulttuurisidonnainen, eivät tutkimamme ihmiset jaa tapaamme katsoa ympäristöä. Myös tutkijoilla on erilaisia teoreettisia näkemyksiä ihmisen ja ympäristön välisestä suhteesta. Ympäristö on siis ollut hyvin monenlaisten arkeologisten lähestymistapojen kohteena. Samalla voidaan todeta, että arkeologit eivät ole ennen 2000-lukua juurikaan osallistuneet luonnon- ja ympäristönsuojelusta (terminologiasta ks. Ahonen 1997: luku 3.2) käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Arkeologian ja ympäristönsuojelun välistä suhdetta pohdittaessa yksi keskeinen tekijä on se, että arkeologia tutkii menneisyyttä, kun taas ympäristönsuojelussa fokus on tulevaisuudessa (ympäristönsuojelun aikakäsitteistä ks. Coupe 2000: 5- 7 ja van der Leeuw & Redman 2002: 600-601). Arkeologisen ympäristötutkimuksen ei ole perinteisesti ajateltu tuottavan ympäristöongelmien ratkaisemisen kannalta merkittävää tietoa: ihmisen aiheuttamat ympäristöongelmat ovat leimallisesti modernin aikakauden tuotoksia, ja arkeologia puolestaan on keskittynyt tätä edeltävään aikaan. Menneisyydessä tapahtuneista, nykymittapuulla ympäristökatastrofeiksi tai -ongelmiksi luokiteltavista muutoksista kuten jääkaudesta, vesistömuutoksista, ilmaston lämpenemisestä / kylmenemisestä, eläinlajien sukupuutoista tai metsäkadoista ei puhuta ympäristönsuojelun termejä käyttäen huolimatta siitä, että osassa muutoksia ihmisen osuus tapahtuneeseen on ollut merkittävä (esim. Hayashida 2005). Menneisyydessä tapahtunutta muutosta ei siis koeta uhkana tai ongelmana muuta kuin viihteessä, jossa tiedemiesten toimenkuvaan (*Prehistoric Park* [2006], ks. <http://www.nigelmarven.com/index.asp>) kuuluu myös menneisyyden lajien geenipankin turvaaminen.

Ympäristöaatteen aikakäsityksestä voidaan sanoa, että se toimii nykyhetkessä si-

ten, että sen toimet ja tavoitteet suuntautuvat tulevaisuuteen, kun taas käsitykset luonnosta sen alkuperäisessä ja turmeltumattomassa muodossaan samoin kuin ihmisen tasapainoisesta suhteesta ympäristöönsä perustuvat menneisyyteen (Coupe 2000: 5-7). Arkeologien tutkima ajanjakso nauttii ympäristöä koskevissa käsityksissä erityisasemastaan tarunhoitoisena aikana, jolloin ihminen on elänyt sopusoinnussa luonnon kanssa (esim. Dincauze 2000; Hayashida 2005; Briggs *et al.* 2006). Tämä romanttiseen aatesuuntaukseen liitettävä käsitys primitiivisten kansojen, s.o. esihistoriallisten väestöjen, erityisesti pyynnillä eläneiden ryhmien sekä alkuperäiskansojen ihanteellisesta ympäristösuhteesta on länsimaisessa ajattelussa hyvin vahvana elävä konstruktio, jonka juuret ovat havaittavissa jo 1500-luvun aatemaailmassa. ”Me” emme ilmeisestikään pysty elämään tasapainossa luonnon kanssa, mutta mahdollisesti muut kulttuurit pystyvät — kyse on ei-eurooppalaisesta toiseudesta, maata ei-asuttavista primitiivisistä kulttuureista, joiden neitseellisinä pidettyjen asuinalueiden viljely- ja teollisuuskäytön seuraukset eurooppalaiset saivat Euroopan ulkopuolisilla uudisasutusalueillaan omakohtaisesti havaita. (Garrard 2004: 120-127.) Suomessa vastaava ajattelu on havaittavissa nk. erämaa-alueiden asuttamista käsittelevissä kirjoituksissa, joissa aiemman väestön ei ole katsottu muodostavan aitoa asutusta (ks. Aikio 2003) ja joiden alueiden luontoa on pidetty traditionaalisesti koskemattomana ja alkuperäisenä huolimatta aiemmasta alueenkäyttöhistoriasta.

Paitsi käsityksiin ihmisen ja ympäristön välisestä suhteesta, on romanttinen suuntaus vaikuttanut vastaavasti myös käsityksiin ekologiasta eli luonnonsuojelun tieteelliseen peruskiveen. Ekokriitikko Jonathan Bate on lanseerannut termin romanttinen ekologia (*romantic ecology*) osoittaen romanttisen suuntauksen ja ekologiaa koskevien käsitysten välisen yhteyden (ks. Coupe 2000: 13; Garrard 2004: 33, 42-43). Samalla tavoin kuin vuosisatainen myytti ihmisen ja luonnon välisestä harmoniasta on osoittautunut perusteet-

tomaksi yleistykseksi niin arkeologien kuin ekologien aihetta käsittelevissä tutkimuksissa, on postmoderni ekologinen tutkimus kyseenalaistanut myös paradigman luonnon tasapainosta (Dincauze 2000; Garrard 2004: 14; Briggs *et al.* 2006). Tämä paradigman muutos on synnyttänyt 2000-luvulta alkaen lukuisia arkeologien ja ekologien välisiä yhteistyöhankkeita, joiden tavoitteena on tutkia varhaisen asutuksen pitkäkestoisia ympäristövaikutuksia erityisesti aiemmin koskemattomina pidetyillä alueilla (mm. Foster *et al.* 2003; Hayashida 2005; Briggs *et al.* 2006). Arkeologit ovat osallistuneet myös soveltaaviin tutkimuksiin, joissa arkeologisia menetelmiä on hyödynnetty ympäristönsuojelun ja -hoidon tarpeisiin.

Luonnonsuojelun heräämisen kausi 1880-1930

Luonnonsuojelun (erotettuna luonnonvarojen hoidon käsitteestä) historiaa käsittelevissä tutkimuksissa luonnonsuojeluaatteen katsotaan saaneen alkunsa 1800-luvun lopun Pohjois-Amerikassa, missä aikakauden romanttiseen aatesuuntaukseen liittyvä alkuperäisen luonnon ihailu sai historiallisen ja symbolisen merkityksensä uudisasukkaiden asumattomina pitämien erämaiden arvostuksena. Laajat erämaat olivat siirtolaisten kotimaissa jo kadonneet, ja huoli arvokkaina pidettyjen luonnonalueiden säilymisen puolesta syntyi samalla kun nopean modernisoitumisen myötä metsien nähtiin konkreettisesti vähenevän. Halu säilyttää näitä alueita muistoiksi tuleville sukupolville johti 1870-luvulla ensimmä-

Kuva 1. Kolin kansallismaisemaa. Kuva: Tuija Kirkinen

mäisen kansallispuiston, *Yellowstone National Parkin* perustamiseen sekä 1890-luvulla erämaa-alueiden suojelutoiminnan organisointumiseen. (Ahonen 1997: luku 5.1.2; Haila 2003; Garrard 2004: 67.)

Suomeen luonnonsuojeluaatteen on katsottu rantautuneen ulkomaisten, pääasiassa yhdysvaltalaisen ja saksalaisten vaikutteiden myötä. Aatteen alkua ei liittynyt niinkään akuuttiin huoleen ympäristön tuhoutumisesta, vaan ennemminkin kansallisuusaatteen käsitteisiin sivistysvaltiolle kuuluvista tehtävistä vaalia kansakunnan perintöä niin kansallisia kulttuuri-instituutteja kuin kansallispuistoja perustamalla. Suomessa luonnon ihailu on yhdistetty sekä luonnonsuojeluaatetta edeltäneeseen romanttiseen kansallisuusaatteeeseen että Yhdysvalloissa, Saksassa ja Pohjoismaissa vaikuttaneisiin luontoon kansallisena symbolina korostaneisiin nationalistisiin painotuksiin. (Ahonen 1997: luvut 1, 4.1, 5.1.2, 5.1.5; Haila 2003: 179-180.) Suomen ja laajemmin Pohjoismaiden luonnonsuojeluaatteen yhtenä virstanpylväänä on pidetty tutkimusmatkailija A.E. Nordenskiöldin vuonna 1880 julkaisua kirjoitusta *"Ehdotus valtionpuiston perustamiseksi Pohjoismaihin"* (Ahonen 1997: luku 1 ja siinä mainittu kirjallisuus; ks. myös Myllyntaus 1991a). Sanna Ahosen mukaan luonnonsuojelu eteni Suomessa muihin Pohjoismaihin verrattuna kuitenkin hitaasti mikä näkyy mm. siinä, että Nordenskiöldin ehdotus suojelualueen perustamisesta johti tuloksiin vasta 1930-luvun lopulla. (Ahonen 1997: luku 5.1 alalukuineen.)

Arkeologian ja esihistorian näkökulmasta katsoen yhteys alkuvaiheen luonnonsuojeluaatteeeseen on kaksijakoinen. Dualistinen jako luontoon ja kulttuuriin (esim. Haila & Lähde 2003: 31-32) sekä suojeluaatteen keskittyminen ensin mainittuun eli "alkuperäiseen" luontoon, jossa ihmisen toiminnasta ei ole merkkejä, rajaa arkeologisesti kiinnostavat alueet suojelun kannalta toisarvoisiksi ja arkeologian tieteenalana periferiseksi. Tilanne on arkeologian näkökulmasta muuttunut hitaasti vasta viime vuosikymmeninä seuraten ihmisen luoman luonnon suojelussa saamaa

vankempaa asemaa sekä erämaaluonnon koskemattomuuden paradigman murtumista.

Alkuperäisen luonnon suojelusta tuli kansallisromantiikassa myös arkeologiaa ja luonnonsuojelua yhdistävä tekijä siinä mielessä, että luonnosta tuli kansallista identiteettiä rakennettaessa menneisyydelle rinnakkainen teema. Itäsuomalaisesta erämaasta tuli näkymä aitoon ja alkuperäiseen suomalaiseen luontoon (Peltonen 2007). Kansa ja luonto kuuluivat yhteen myös sitä kautta, että kansanluonteen uskottiin — Hippokratesta noudattaen — muokkautuvan ympäristön ja ilmaston vaikutuksesta kulloisellakin seudulla omanlaisekseen. Molemmista, luonnosta ja menneisyyden elämänmuodosta, ymmärrettiin, että ne tulevat väistymään modernisaation tieltä ja että niistä olisi museoitava jälkipolville aidoin ja arvokkain osa. Yhteinen aatteellisen pohja näkyi mm. siinä, että luonnonsuojelulain tarvetta perusteltiin vuonna 1917 olemassa olevalla muinaismuistolailla: "meillä on kiinteiden muinaismuistojen hoitoa ja irtausten muinaisesineitten talteenottamista koskeva lainsäädäntö. Mutta meillä ei ole mitään määräyksiä luonnon hävitystä vastaan..." (ks. Ahonen 1997: luku 5.1.4). Käytännön suojelutoiminnassa kulttuuri- ja luonnonarvojen käsittely muodostuivat kuitenkin omiksi hallinnon aloikseen, joiden välinen synergia on ymmärretty uudelleen vasta vuosikymmeniä myöhemmin.

Kohden luonnonsuojelun yhteiskunnallistumista

Sanna Ahonen (1997) on nimennyt luonnonsuojeluaatteen alkua seuranneet neljä vuosikymmentä *Luonnonsuojelun itsenäistymisen kaudeksi* (1930-1970). Tälle rakennemuutoksen kaudelle oli ominaista nopea teollistuminen sekä mm. useat voimalahankkeet. Luonnonsuojeluaate eteni pitkälti yksittäisten aktivistien ja akateemisten toimijoiden sekä mm. kotiseutuyhdistysten aktiivisuuden varassa kärsien jossain määrin elitismistä. Kausi oli merkittävä niin lainsäädännön kehitty-

misen, suojelualueiden perustamisen kuin viranomais- ja järjestötoiminnan kehittymisen kannalta — jopa siinä määrin, että luonnon-suojelu alkoi pikku hiljaa ajautua konfliktiin teollisten toimijoiden kanssa. (ks. tarkemmin Ahonen 1997: luku 5.2 alalukuineen.)

Timo Myllyntaus (2003) on analysoinut suomalaisen ympäristöhistoriallisen tutkimuksen vaiheita ja osoittanut, että 1950-70-luvuilla luonnonresursseista käyty debatti vaikutti tutkimukseen ulkomaisten annalistisen koulukunnan ja kulttuuriekologian tarjoamien vaikutteiden rinnalla. Arkeologiaan sen sijaan ei luonnonsuojelun toisen kauden suojeluideologialla tunnu olleen merkittävää vaikutusta. Hallinnollisen arkeologian osalta olisi epäilemättä mielenkiintoista vertailla muinaisjäännösuojelun ideologiaa ja käytännön toimia luonnonsuojelun vastaaviin osa-alueisiin niin paikallis- kuin viranomais-toimijoiden ja lainsäädännön tasoilla.

Luonnonsuojelun kolmannen kauden käynnistäneen kansainvälisen ympäristötietoisuuden vallankumouksen katsotaan saaneen alkunsa 1960-luvulla, ja sen syiksi on mainittu mm. tapahtuneiden ympäristöönnettomuuksien laaja uutisointi, *Silent Spring*-teoksen (Carson 1962) julkaiseminen sekä ympäristöä koskevan tieteellisen tiedon lisääntyminen. Suomeen nämä yhteiskunnalliset vaikutteet tulivat vuosien viiveellä 1960-70-lukujen vaihteessa. *Luonnonsuojelun yhteiskunnallistumisen kaudeksi* (1970-1983) nimettyä vaihetta leimasivat kansainvälisyys, ympäristöliikkeen synty ja luonnonsuojelun politisoituminen. Uuden ympäristöliikkeen myötä huomio siirtyi erämaista ja kansallispuistoista huoleen ihmisen elinympäristön säilymisestä sekä teollisen yhteiskunnan arvojen kyseenalaistamiseen. (Ahonen 1997: luku 5.3 alalukuineen.)

1970-luvulle tultaessa ympäristöasioista oli kehittynyt oma asiakokonaisuutensa ja kokoava näkökulma yhteiskuntaan (Ahonen 1997: luku 5.2.5). 1970-luvun kuluessa syntyivät monet ympäristö-alkuiset tutkimussuuntaukset kuten ympäristöarkeologia, -estetiikka, historia, -filosofia jne. Esimerkiksi

ympäristöarkeologian seura *Association for Environmental Archaeology* (AEA) perustettiin vuonna 1979 (<http://www.envarch.net/index.html>) ja vastaava ympäristöhistorian seura vuonna 1975. Ympäristösuuntautumisessa ei ollut kyse kaiken kattavasta teoriasta vaan ennemminkin temaattisesta lähestymistavasta, soveltuvasta joukosta metodeita sekä poikkitieteellisten yhteyksien luomisesta. Ympäristöarkeologiassa lähtökohtana oli kysymys ihmisen ja ympäristön välisestä suhteesta, ”*Miksi ympäristö on tärkeä arkeologiassa?*”, sekä luonnontieteellisten menetelmien soveltamisesta arkeologiassa (Dincauze 2000).

Ympäristöarkeologinen suuntaus on näkynyt 1970-luvulta lähtien hyvin vahvasti myös suomalaisessa arkeologiassa: *Uralistiikan tutkimuksen arkeologian bibliografian* (BSU 1988) perusteella tarkasteltuna Suomessa vuosien 1917-1987 välillä julkaistuista ympäristöä käsittelevistä tutkimuksista peräti liki 90 % on julkaistu 1970-luvun alun jälkeen. Pääosa mainituista tutkimuksista käsittelee joko elinkeinoja tai ne on bibliografiassa liitetty otsakkeen *Ihminen ja ympäristö* alle. Huomattava osa, arviolta yli 60 % näistä tutkimuksista on luonnontieteilijöiden, pääasiassa siitepölytutkijoiden ja geologien mutta myös kasvitieteilijöiden ja osteologien, joko yksin tai yhdessä arkeologien kanssa kirjoittamia.

Verrattuna luonnon- ja ympäristönsuojeluaatteeseen ympäristöarkeologinen suuntaus oli vahvasti antroposentrinen siten, että luontoa tarkasteltiin ihmisen näkökulmasta: millainen toimintojen näyttämö ympäristö oli, miten ihminen sen näki ja miten hän luontoa hyödynsi. Havaittuja ympäristömuutoksia tarkasteltiin todisteina esimerkiksi viljelystä tai asutuksen leviämisestä, mutta niihin ei juurikaan suhtauduttu luonnonsuojeluaatteelle ominaisesta ekosentrisestä näkökulmasta. Näkökulman laajeneminen siten, että ympäristöarkeologiaa alettiin hahmottaa myös ympäristönsuojelullisesta perspektiivistä, tapahtui kansainvälisesti ilmeisestikin vasta 1990-luvun loppupuolella. Kysymys oli nyt

Kuva 2. Käärmeukuusi, Pohjois-Haaga: yksi Helsingin 31 rauhoitetusta luonnonmuistomerkistä. Rauhoitettu kaupunginhallituksen päätöksellä vuonna 1926/1956. Kuva: Tuija Kirkinen.

"Miksi arkeologia on tärkeä ympäristölle?" ja vastaukset olivat: 1) arkeologia tarjoaa pitkän aikavälin ihmisekologisen perspektiivin moniin nykypäivän ympäristökysymyksiin sekä 2) menneisyyden kestävästä alueenkäytönmalleista voidaan soveltaa esimerkkejä nykypäivään esim. eroosioherkkien alueiden viljelyssä.

Agendan laajeneminen: arkeologien ja ekologien yhteistyö suojeluhankkeissa

1990-luku muodostui Suomessa humanistisen ympäristötutkimuksen kannalta aktiiviseksi vuosikymmeneksi. Vuoden 1991 *Historiallisen Aikakauskirjan* numero 4 oli ympäristöhistoriaa käsittelevä teemanumero, joka innosti nuoria tutkijoita ympäristöhistorian pariin. (Myllyntaus 2002.) Arkeologias-

sa 1990-luvulla lisääntynyt kiinnostus ympäristötematiikkaan näkyi niin projektien kuin opinnäytetöidenkin aiheissa. Samalla tavoin kuin ympäristöhistoriallisessa tutkimuksessa, myös arkeologiassa aiheet ja näkökulmat olivat aiempaa monipuolisempia. Yksittäisenä keskeisenä metodisena uutuutena voidaan mainita kartografisten menetelmien ja paikatietojärjestelmien soveltaminen ympäristöä tutkittaessa.

1990-luvulla paitsi kansainvälisessä, myös suomalaisessa arkeologiassa oli yksittäisiä tutkijoita ja hankkeita, jotka arvioivat ihmisen osuutta ympäristömuutoksissa luonnonsuojeluaatteelle ominaisesta ekosentrisestä näkökulmasta. Keskeisimpänä kotimaisena esimerkkinä mainittakoon professori Ari Siiriäinen, jonka tutkimuksissa ympäristö oli ollut keskeisellä sijalla 1980-luvun alun kulttuuriekologisista töistä lähtien ja joka 1990-luvulla mm. tutki ihmisen osuutta Afrikan

metsien häviämisessä sekä osallistui Metsäntutkimuslaitoksen professori Matti Palon kanssa tropiikin metsäkadon vuosituhantisten syiden selvittämiseen vuosina 1987-2000 (Palo 2004). Toisena esimerkkinä on syytä mainita niin ikään metsähistoriaan liittyvä tutkimusyhteistyö Itä-Suomen asutus- ja alueenkäyttöhistorian parissa, jossa kaskiviljelyn ympäristövaikutuksia on arvioitu nyky-ympäristön ymmärtämisen näkökulmasta (Simola *et al.* 1991).

Ympäristönsuojeluaatteellinen näkökulma arkeologiassa ja arkeologisen tutkimuksen tarve ja merkitys nyky-ympäristöjä tutkittaessa on asiakokonaisuutena tiedostettu arkeologien ja ekologien keskuudessa vasta 2000-luvulla (van der Leeuw & Redman 2002; Hayashida 2005: 44 ja mainittu kirjallisuus). Keskeisellä sijalla tässä agendan muuttumisessa on erämaata koskevan koskemattomuuden ja asumattomuuden myytin murtuminen: erämaiksi luokitelluilla alueilla on todettu olleen asutusta vuosituhansien ajan, ja tämän asutuksen ympäristön kannalta merkityksettömänä pidetyn toiminnan kuten tulenkäytön ja lyhytaikaisen viljelyn on sittemmin havaittu aiheuttaneen maaperään, topografiaan, vesistöihin, kasvillisuuteen ja eläimistöön muutoksia, jotka ovat luonteeltaan pitkäkestoisia ja joiden vaikutukset voivat ulottua satojen, jopa tuhansien vuosien päähän. Osa biologisesti arvokkaista biotoopeista on muodostunut nimenomaan ihmisen vuosisataisen alueenkäytön seurauksena ja näiden ympäristöjen säilyttäminen ja suojeleminen edellyttää biotooppien syntyhistorian ymmärtämistä. (Foster *et al.* 2003; Hayashida 2005; Briggs *et al.* 2006.) Niin ikään on painotettu arkeologien asiantuntemusta ympäristökriisien taustalla vaikuttavien hitaiden muutosprosessien tutkimisessa (van der Leeuw & Redman 2002).

Ihmistoiminnan pitkäkestoisten vaikutusten merkitystä arvokkaiden biotooppien muodostumisessa on tutkittu myös Suomessa, jossa ympäristöministeriön ja Museoviraston käynnistämässä tutkimushankkeessa on selvitetty varhaisen asutus- ja maankäyttöhisto-

rian yhteyttä arvokkaiden perinnebiotooppien muodostumiseen (Seppälä 2006). Suomessa vastaava problematiikka liittyy esimerkiksi kaskeamisen vaikutusten arvioimiseen metsäisten alueiden maannostumis- ja podsolitumisprosessissa sekä arvokkaiden lehto-alueiden muodostumisessa (Mannerkoski & Hokkanen 2006. Ks. myös Kirkinen [painossa]). Hieman toisentyyppisenä esimerkkinä ihmisen ympäristövaikutuksia käsittelevistä tutkimuksista on syytä mainita keskiajan Turun raskasmetallikuormitusta käsittelevä tutkimus (Salonen & Taavitsainen 2003).

Lopuksi

Arkeologien 2000-luvulla tapahtuneen ympäristönsuojellisuuden potentiaalin tiedostaminen on tapahtunut verrattain myöhään jopa humanististen tieteenalojen näkökulmasta katsoen — esimerkiksi historian tai kirjallisuudentutkimuksen piirissä vastaava tapahtui jo 1990-luvun kuluessa. Ottaen huomioon arkeologien vahvat yhteydet luonnontieteisiin sekä ympäristötutkimusten keskeisyyden 1970-luvulta lähtien, on ero entistäkin silmiinpistävämpi. On oletettavaa, että ainakin yhtenä osatekijänä tässä on luonnonsuojelussa pitkään elänyt traditio keskittyä ei-kulttuurisen luonnon suojeluun ja käänteisesti ihmisen luoman luonnon jättämisestä suojeluaatteen ulkopuolelle (Tiainen *et al.* 2004: 18-19). Viimeksi mainittu näkemys vaikuttaa yhä edelleen, sillä edelleenkin esimerkiksi eläintensuojelussa ollaan kiinnostuneempia villien suurpetojen kuin alkuperäisten maatiaisrotujemme kuten vaajaat 400-päisen kyyttökannan tulevaisuudesta — ihmisen ja eläimen useamman vuosituhannen mittaisesta yhteisestä kulttuurihistoriasta kertovista ja tulevaisuuden jalostustoiminnan kannalta arvokasta geenistöä kantavista roduista keskimäärin yksi kuolee sukupuuttoon joka kuukausi (Kivipelto 2007).

Sander van der Leeuw ja Charles Redman (2002) perustelevat artikkelissaan arkeologien ympäristönsuojelliseen tutkimukseen osallistumisen tärkeyttä sekä yhteiskunnal-

lisillä velvoitteilla että arkeologian yhteiskunnallisen merkittävyyden lisäämisellä. Viimeksi mainitulle on kirjoittajien mukaan akuutti tarve, sillä tekijät ovat mm. huomioineet yliopistollisten arkeologian laitosten suhteellisen aseman heikentyneen yliopistohierarkiassa ja yhdistävät tämän tieteenalan vähämerkityksellisyyteen yhteiskunnassa. Ehkäpä ajatus ei ole niinkään kaukaa haettu: Suomessa arkeologian edellinen yhteiskunnallisesti merkittävä tehtävä on ollut kansallisen identiteetin rakentaminen.

Frances Hayashida (2005) on todennut että samalla kun arkeologit osallistuvat käytännön suojelutyöhön tähtäävään toimintaan, heidän tulee olla tietoisia siitä, että heidän tuottamaansa tietoa voidaan käyttää monella tavalla. Se, että erämaa-alueilla on havaittu luonnossa merkkejä ihmisen vaikutuksesta on johtanut mm. alkuperäisväestön (intiaanien) syyttämiseen maiseman tuhoamisesta, modernin alueenkäytön sallimiseen alueella koska se ei olekaan ollut ”aitoa” luontoa tai metsähakkuiden puolustamiseen sillä, että luonto kuitenkin uusiutuu ihmisen alueenkäytön jäljiltä.

Loppuviite

¹ Otsikko vrt. Yrjö Haila (2004): *Retkeilyn rikkaus. Luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Kustannus Oy Taide – Helsinki.

Kirjallisuus

Ahonen, Sanna 1997: *Mitä on suojeltu kun on suojeltu luontoa? Käsittehistoriallinen tarkastelu suomalaisesta luonnonsuojelusta välillä 1880-1983*. Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto, limnologian ja ympäristönsuojelun laitos, ympäristönsuojelutiede, maatalousmetsätieteellinen tiedekunta. [www-dokumentti] < <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/maa/limno/pg/ahonen/mitaonsu.html> >

Aikio, Ante 2003: Suomen saamelaisperäisistä paikannimistä. *Virittäjä* 1/2003. (99-106).

BSU 1988: *Bibliographia studiorum Uralicorum 1917-1987, Uralistiikan tutkimuksen bibliog-*

rafia. Osa 1: arkeologia. Helsinki : Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Briggs, J., Spielmann, K., Schaafsma, H., Kintigh, K., Kruse, M., Morehouse, K. & Schollmeyer, K. 2006. Why ecology needs archaeologists and archaeology needs ecologists. *Frontiers in Ecology and the Environment*, Vol. 4:4. (180-188).

Carpelan, Christian 2001: Zur zeitgenössischen archäologischen Forschung in Finnland. *Finnisch-ugrische Forschungen: Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde* 56. (254-354).

Carson, Rachel 1962: *Silent spring*. Houghton Mifflin Company : Boston (MA).

Coupe, Laurence (toim.) 2000: *The green studies reader from Romanticism to ecocriticism*. London : Routledge.

Crumley, Carole 2001: Introduction. *New directions in anthropology and environment: intersections*. Crumley, Carole (toim.). Walnut Creek, CA : AltaMira Press. (vii-xi).

Dincauze, D. 2000. *Environmental archaeology. Principles and practice*. Cambridge, UK : Cambridge U.P.

Foster, D., Swanson, F., Aber, J., Burke, I., Brokaw, N., Tilman, D. & Knapp, A. 2003. The Importance of Land-Use Legacies to Ecology and Conservation. *BioScience* Vol. 53 No. 1. (77-88).

Garrard, Greg 2004: *Ecocriticism*. London : Routledge.

Haila, Yrjö 2003: 'Erämaa' ja ympäristöajattelun monimuotoisuus. *Luonnon politiikka*. Haila, Yrjö & Lähde, Ville (toim.). Tampere : Vastapaino. (174-204).

Haila, Yrjö 2004: *Retkeilyn rikkaus. Luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Kustannus Oy Taide – Helsinki.

Haila, Yrjö & Lähde, Ville 2003: Luonnon politiikka: Mikä on uutta? *Luonnon politiikka*. Haila, Yrjö & Lähde, Ville (toim.). Tampere : Vastapaino. (7-36).

Hallikainen, Ville 1998. The Finnish Wilderness Experience. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 711.

Hayashida, Frances 2005: Archaeology, ecological history, and conservation. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 34. (43-65).

Heise, Ursula 1997: Science and EcoCriticism. *American Book Review* Vol. 18 No 5. Saatavana elektronisesti [www-dokumentti] < <http://motspluriels.arts.uwa.edu.au/MP1199ukh>.

- html >.
- Kirkinen, Tuija (painossa). The Prehistory of Prescribed Fires — an archaeological view on slash-and-burn cultivation and fire history. *Fire and Forest –symposium 13.-14.11.2007. Metsähallituksen A-sarja*.
- Kivipelto, Arja 2007: Kyyttö on suojelun väärti. *Helsingin Sanomat* 20.3.2007.
- Klindt-Jensen, Ole 1975: *A history of Scandinavian archaeology*. Thames and Hudson : London.
- Mannerkoski, Hannu & Hokkanen, Päivi 2006: Kolin lehtojen maaperä. *Miten maamme maaka. Suomen maaperä ja sen tila. IV Maaperätieteiden päivien laajennetut abstraktit Pro Terra* No. 29/2006. (19-20). Saatavana myös elektronisesti [www-dokumentti] < <http://www.maapera.fi/Dokumentit/Verkkoversio2006.pdf> >
- Milton, Kay 1993: Introduction: Environmentalism and anthropology. *Environmentalism. The View from Anthropology*. Milton, Kay (toim.). London : Routledge. (1-17).
- Myllyntaus, Timo 1991a: Suomalaisen ympäristöhistorian kehityslinjoja. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/1991. (321-331).
- Myllyntaus, Timo 2002: *Writing about the Past with Green ink. The emergence of Finnish Environmental History*. [www-dokumentti] < <http://www.h-net.org/~environ/historiography/finland.htm> >.
- Palo, Matti 2004: Professori Ari Siiriäisen matkassa. Julkaisematon muistokirjoitus 19.12.2004. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Peltonen, Matti 2007: I. K. Inha kansankuvaajana. *Kansanomainen ajattelu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1106. Stark, Eija & Stark, Laura (toim.). (296-320).
- Pälsi, Sakari 1920: Ein steinzeitlicher Moorfund bei Korpilahti im Kirchspiel Antrea, Län Viborg. *SMYA XXVIII*:2. (1-19).
- Salonen, Veli-Pekka & Taavitsainen, Jussi-Pekka 2003: Saastunut maaperä? Raskasmetalli-kuormitus ongelmana jo keskiajan Turussa. *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Turku : Suomen keskiajan arkeologian seura. (393-402).
- Seppälä, Sirkka-Liisa 2006: Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan. *Suomen ympäristö* 1/2006. Saatavana myös elektronisesti [www-dokumentti] < www.ymparisto.fi/julkaisut >.
- Siiriäinen, Ari 1969: Katsaus Suomen rannikon kivikauden kronologiaan rannansiirtymisen valossa. Julkaisematon lisensiaatintutkielma. Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.
- Simola, Heikki, Grönlund, Elisabeth, Taavitsainen, Jussi-Pekka & Huttunen, Pertti 1991: *Savolainen väestöräjähdys. Saimaalta Kolille. Karjalan tutkimuslaitoksen 20-vuotiskirja 1971-1991*. Joensuu : Joensuun yliopisto. (241-259).
- Tiainen, Juha, Kuussaari, Mikko, Laurila, Ilkka & Toivonen, Tuuli 2004: Millainen on suomalainen maatalousympäristö? *Elämää pellossa. Suomen maatalousympäristön monimuotoisuus*. Edita : Helsinki. (16-23).
- Turja, Timo 1987: Erämaa amerikkalaisessa ajattelussa. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/1987. (291-295).
- van der Leeuw, Sander & Redman, Charles 2002: Placing archaeology at the center of socio-natural studies. *American Antiquity* 67(4). (597-605).
- Williams, Raymond 1980/2003: Luontokäsitykset. (Ideas of Nature, suom. Lehtonen, Mikko teoksesta Problems in Materialism and Culture [1980]). *Luonnon politiikka*. Haila, Yrjö & Lähde, Ville (toim.). Vastapaino : Tampere. (40-66).

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Arkeologian oppiaineen amanuessi.